

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ РЕЦИДИВУ

CRIMINALISTICAL ASPECT OF THE CONCEPT OF RELAPSE

Касько В.М.,
аспірант кафедри криміналістики
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті аналізується поняття рецидиву і рецидивіста у кримінальному праві, кримінології і криміналістиці. Виокремлюються криміналістично значущі ознаки рецидиву, які покладаються за основу для виділення і розробки позазавидової методики розслідування злочинів, що вчиняються рецидивістами.

Ключові слова: рецидив, рецидивіст, криміналістично значущі ознаки, методика розслідування.

В статье анализируется понятия рецидива и рецидивиста в уголовном праве, криминологии и криминалистике. Определяются криминалистически значимые признаки рецидива, которые принимаются во внимание для выделения и разработки внезавидовой методики расследования преступлений, совершаемых рецидивистами.

Ключевые слова: рецидив, рецидивист, криминалистически значимые признаки, методика расследования.

Determination of the number of offenses committed by repeat offenders, providing such crimes criminalist characteristics and developing methods of their investigation largely depends on understanding the meaning of a relapse.

In scientific discussions in clarifying the concept of recurrence compete two basic approaches to its definition: criminal law and criminological. Exploring the concept of «relapse» within criminalistics, is to pay attention to the concept of relapse components that affect the mechanism of the crime and are important factors that contribute to certain features in investigating such crimes.

In criminalistics the notion of «relapse» and «repeat offenders» appropriate to include features that indicate a past criminal conviction, regardless of whether it was taken or repaid. The main thing that draws the attention of criminalistics – a professional level offender due to his criminal experience, a fact which the data of the offender and the circumstances of his crime, a place of serving the sentence displayed and recorded on criminalist accounting systems of IT Department of Internal Affairs of Ukraine and its regional (provincial, municipal) departments. Information about a person can be found in the archives of criminal proceedings. The fact that serving the sentence in prison makes the acquisition by a person of characteristics, including – criminal skills, attitudes, experience, criminal and domestic relations and so on. Establishing of relapse may influence the further course of the investigation in the case of skilled investigators using available information, to contribute to investigating crimes.

Key words: relapse, repeat offender, criminalist significant signs, methodic of investigation.

Дослідження рецидивної злочинності проводиться в рамках криміналістики, кримінального права, кримінології та інших юридичних наук. Як зазначає А. Ф. Зелінський, визначення поняття рецидиву злочинів відноситься до тих дефініцій, які, ймовірно, приречені залишатися вечно спірними, оскільки дослідники наділяють це поняття ознаками, які відповідають завданням тієї чи іншої науки [1, с. 215]. Неоднозначність поняття рецидиву породжує і відповідну невизначеність терміну «рецидивіст».

Водночас розробці методики розслідування злочинів, що вчиняються рецидивістами, повинно передувати тлумачення терміну «рецидив» у криміналістичному розумінні, що дає змогу визначити коло осіб, яких ми маємо на увазі, говорячи про злочинця-рецидивіста.

Слово «рецидив» походить з латинської мови (recidivus) і в перекладі означає «те, що відновлюється, повторюється». Кримінальний закон визначає поняття рецидиву як вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за раніше вчинений умисний злочин (ст. 34 Кримінального кодексу України). Із кримінально-правового визначення рецидиву злочинів витікає наступне: 1) наявність вчинення особою двох чи більше самостійних одиничних злочинів; 2) в межах рецидиву всі вчинені особою злочини повинні бути умисними, незалежно від стадії цих злочинів, а також, чи була особа злочинця виконавцем або іншим співучасником цих злочинів; 3) злочини, які складають рецидив, повинні бути віддалені один від одного певним проміжком часу; 4) на момент вчинення нового злочину, особа має непогашену чи незняту судимість за попередній злочин [2, с. 284-285].

Кримінологія вивчає стан рецидивної злочинності, її причини, розробляє засоби її запобігання. У кримінології під поняттям рецидиву розуміють повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше вчиняла злочин, незалежно від форми вини та наявності у неї судимості [3, с. 58-61; 4, с. 722]. Як зазначає А. Ф. Зелінський, кримінологія займається перш за все проблемами попередження злочинів

і, значить, їх криміногенними факторами, серед яких особі належить центральне місце. А для вивчення особи далеко не малозначним є такий факт її біографії, як вчинення злочину і відповідальність за нього навіть і тоді, коли судимість за це була погашена чи знята судом [5, с. 213]. Тобто, кримінологічне поняття рецидиву включає в себе і випадки, коли попередні судимості з особи зняті або погашені, коли мало місце звільнення особи від кримінальної відповідальності. У злочинах, вчинених з необережності, наявна байдужість до приписів правових норм, нехтування ними, що властиве асоціальному типу особистості [6, с. 520].

Деякими кримінологами висловлюється думка про більш широке розуміння поняття рецидиву. Наприклад, І. М. Даньшин до рецидиву відносить усі випадки вчинення особою нового злочину, не дивлячись на зміст та характер застосування кримінально-правових заходів за попередній злочин, тобто незалежно від наявності судового рішення [7, с. 77]. Головне, щоб факт вчинення минулого злочину був відомий правоохоронним органам і мало місце відповідне реагування [8, с. 744]. Це більш широке тлумачення поняття рецидиву дає В. Є. Емінов, який вважає, що рецидив утворюється і в тому випадку, коли до особи за попередні злочини кримінально-правові заходи могли й не застосовуватися [4, с. 612]. Проте слід погодитися з В. С. Батиргареевою, яка зазначає, що виокремлення науковцями фактичного рецидиву, як повторно вчиненого злочину, незалежно від його виявлення і прийняття заходів кримінально-правового примусу, а на цій підставі – виокремлення й окремого виду злочинності, має скоріше штучний характер і не сприяє створенню істинної картини рецидивної злочинності. Річ у тім, що об'єднання в одну групу злочинних діянь, вчинених особами, до яких раніше вже застосовувалося покарання незалежно від наявності у них на момент вчинення нового злочину судимості за попередній злочин, спричиняє перекручування загальної структури злочинності, штучно підвищує рівень нібито рецидивної злочинності. Тому, з метою запобігання підміні по-

нять «рецидивна злочинність» і «повторна злочинність» та перекучення їхніх обсягів автор вважає, що в понятті рецидивної злочинності слід дотримуватися саме офіційного визначення рецидиву злочинів, наведеного у ст. 34 Кримінального кодексу України [3, с. 58-61].

Отже, у наукових дискусіях при з'ясуванні поняття рецидиву конкурують два основних підходи до його визначення: кримінально-правовий, що визначається у ст. 34 Кримінального кодексу України, та кримінологічний, який призводить до більш широкого його тлумачення. Слід зазначити, що поняття «рецидив злочину» у криміналістиці досить часто використовується без його адаптації до цілей і завдань цієї науки, а також практичної діяльності з розкриття і розслідування злочинів. Зазвичай його зміст формується положеннями, механічно перенесеними з кримінології, кримінального права та інших юридичних наук. Аналізуючи кримінологічне тлумачення поняття рецидиву, В. В. Ніколайченко зазначає, що головна особливість суб'єкта рецидивного злочину – наявність судимості. В криміналістичних цілях в їх число повинні включатись і особи, у яких судимість знята або погашена, оскільки мова йде не про кваліфікацію і призначення покарання, а про розслідування, яке не може не враховувати того, що людина раніше вчиняла злочини та відбувала покарання в місцях позбавлення волі. Це певна складова характеристики такої особи. В іншому випадку, за межею криміналістичного дослідження залишилась би значна кількість небезпечних злочинців. Слід погодитися з автором, що криміналістичне розуміння рецидиву злочинів полягає у тому, що воно не тільки охоплює його кримінально-правові аспекти, але і відображає особливий механізм злочинної діяльності. Рецидив розглядається як система злочинів, яка включає в себе і пізнання об'єкта в момент його дослідження, і розуміння того, як він формувався, в якому напрямку розвивався, як змінювався в процесі свого розвитку, що з ним відбувалося в минулому, яким він може стати в майбутньому. Тут окремих злочин – лише ланка (можливо не остання) в ланцюзі, що утворює систему послідовних злочинних актів. Із такого розуміння системної кримінальної діяльності витікає, що в доказуванні останнього злочинного акту завжди присутнє дослідження попередніх. Особливість криміналістичного розуміння рецидиву полягає у тому, що воно відображає більш тривалий відрізок злочинної діяльності винного, ніж це необхідно для його кримінально-правової оцінки [9, с. 234-239].

Дійсно, досліджуючи поняття «рецидив» в рамках криміналістики, варто приділити увагу тим складовим поняття рецидиву, які впливають на механізм вчинення злочину та є важливими факторами, що зумовлюють певні особливості у розслідуванні таких злочинів. У зв'язку з цим, криміналістичний аспект поняття рецидиву не співпадає зі змістом його поняття в кримінальному праві. Адже, кримінально-правове поняття рецидиву не включає в себе випадки, коли особа мала судимість, відбувала покарання, але в подальшому судимість знята або погашена. Кримінологічне ж визначення рецидиву охоплює випадки, коли особа не обов'язково мала судимість за попередній злочин (злочини). У такому випадку зникають такі складові рецидиву як наявність судимості за попередній злочин та відбування пока-

рання особою в минулому. Як наслідок – розмивається і без того не дуже чітка межа між рецидивною та професійною злочинністю. Ці поняття взаємопов'язані, але не завжди співпадають. Професійна злочинна діяльність вимагає відповідних знань і навичок для досягнення поставленої мети, вміння готувати і прогнозувати дії з вчинення кожного злочину, ефективно приховувати сліди злочину і своєї кримінальної діяльності, протидіяти розслідуванню. При цьому злочинець-професіонал може не мати судимості, а тому не вважається рецидивістом. І, навпаки, не всякий повторно засуджений, тобто рецидивіст, є професіоналом. Проте справжнього професіоналізму злочинці, як правило, набувають в місцях позбавлення волі, де обмінюються досвідом і встановлюють контакти в кримінальному середовищі, які використовують в подальшій злочинній діяльності.

В криміналістиці у поняття «рецидиву» і «рецидивіста» доцільно включити ознаки, які вказують на судимість злочинця у минулому, не залежно від того, чи вона знята або погашена. Головне, на що звертає увагу криміналістика, – це професійний рівень злочинця, обумовлений його кримінальним досвідом, факт якої з даними про особу злочинця та обставини вчинення ним злочину, місце відбування покарання відображається і фіксується у системах криміналістичних обліків Департаменту інформаційних технологій МВС України, та його регіональних (обласних, міських) підрозділах. Крім того, відомості про таку особу можна знайти в архівних кримінальних справах. Слід зазначити, що факт відбування покарання у місцях позбавлення волі зумовлює набуття особою характерних рис, в тому числі – злочинних навичок, настановок, досвіду, кримінальних та побутових зв'язків тощо. Тому встановлення рецидиву злочинів може впливати на подальший хід розслідування, а у випадку умілого використання слідчим наявної інформації – сприяти розкриттю злочинів.

Таким чином, для криміналістичного розуміння поняття «рецидив» важливими є наступні його складові:

– вчинені особою злочини є умисними, що свідчить про усталену тенденцію стосовно стійкості і поглиблення кримінальної спрямованості злочинів;

– на момент вчинення нового злочину особа вже має судимість за раніше вчинений умисний злочин, незалежно від того була вона знята чи погашена.

Враховуючи ці дві складові, ми можемо говорити по те, що під «рецидивом» у криміналістиці ми розуміємо повторне вчинення умисного злочину особою, що має попередню судимість за умисний злочин, незалежно від її зняття чи погашення. При такому тлумаченні даного терміну враховується, що вчинені злочини є умисними, а також той факт, що особа відбувала покарання хоча б за один із них (наявність судимості, навіть якщо вона вже знята чи погашена). В той же час, виключаються злочини, вчинені з необережності та вчинення повторних злочинів особою, яка ще жодного разу не відбувала покарання хоча б за один із них.

Виокремлені криміналістично значущі ознаки рецидиву суттєво впливають на зміст криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються рецидивістами, та на особливості розробки позавидової методики розслідування таких злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание / А.Ф. Зелинский. – К. : Юриком Интер, 1999. – С. 215.
2. Кримінальне право України : Загальна частина / За ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2015. – С. 284–285.
3. Батиргареева В. С. Щодо нового підходу до розуміння рецидивної злочинності / В. С. Батиргареева // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 2. – С. 58–61.
4. Кримінологія / Под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. – М. : Юристъ, 2004. – С. 722.
5. Зелинский А. Ф. Кримінологія : Курс лекцій для вузів / А. Ф. Зелинский. – Х. : Прапор, 1996. – С. 213.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3 кн. – Кн.2. – К. : Ін Юре, 2007. – С. 520.
7. Даньшин И. М. Общетеоретические проблемы кримінологии / И. М. Даньшин. – Х. : Прапор, 2005. – С. 77.
8. Кримінологія / Под ред. А. И. Долговой. – М. : Изд-во НОРМА, 2003. – С. 744.
9. Николайченко В. В. Рецидив преступлений : криміналістическая теория и практика / В. В. Николайченко // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2011. – № 2. – С. 234–239.